

Osnovna šola Ivana Groharja Škofja Loka

Kako so stanovali naši predniki

NACETOVA HIŠA V PUŠTALU

TURISTIČNI KROŽEK
marec 2000

Mentor: Branka Svoljšak

Škofja Loka, junij 2000

KAZALO

PUŠTAL	5
LASTNIKI NACETOVE HIŠE	8
DOGODEK ZA DRUŽINO	10
LOV PLAVJA	10
TLORIS HIŠE IN RAZPOREDITEV PROSTOROV	10
ČRNA KUHINJA	15
GOSPODINJA NEKOČ IN DANES	20
HIŠA – VEČNAMENSKI PROSTOR	21
SLIKE NA STEKLO	29
NAJ DANES OBJAME PRETEKLOST	31
SVETLOBA	31
NADSTROPJE	37
KAJ PA PRIHODNOST NACETOVE HIŠE0?	48
SLOVARČEK BESED	49
Viri :	50
Literatura :	50

Ko smo izvedeli za naslov letošnje raziskovalne naloge, smo bili kar veseli. Menili smo, da bomo tako res spoznali marsikaj zanimivega o življenju in stanovanjskih razmerah naših dedkov, babic in še starejših rodov. Zaradi hitrega spreminjanja načina gradnje hiš in vedno nove in nove mode pri opremljanju stanovanj si življenja brez elektrike, tekoče vode, sodobnih aparatov in podobnega danes sploh ne moremo predstavljati.

Iskanje neke ohranjene prvobitne stanovanjske hiše pa nam je povzročilo kar nekaj težav, saj so se vsa naselja in vasi v ožjem šolskem okolju v zadnjih desetletjih močno spremenila. Dokler nismo začeli z iskanjem in poizvedovanjem tega nekako sploh nismo dobro opazili. Ljudje na žalost niso imeli občutka in smisla za ohranjanje in vzdrževanje starih poslopij in so jih raje kar v celoti podrli. Drugod jim obnove starih hiš, kot smo izvedeli, niso dovoljevale finančne možnosti – obnova starega je dražja, kot nova gradnja. Nekateri danes obžalujejo, da so s tem uničili tudi mnoge zgodovinsko dragocene predmete.

Vsak trud pa ima tudi sadove. Tudi naše poizvedovanje in iskanje jih je imelo.

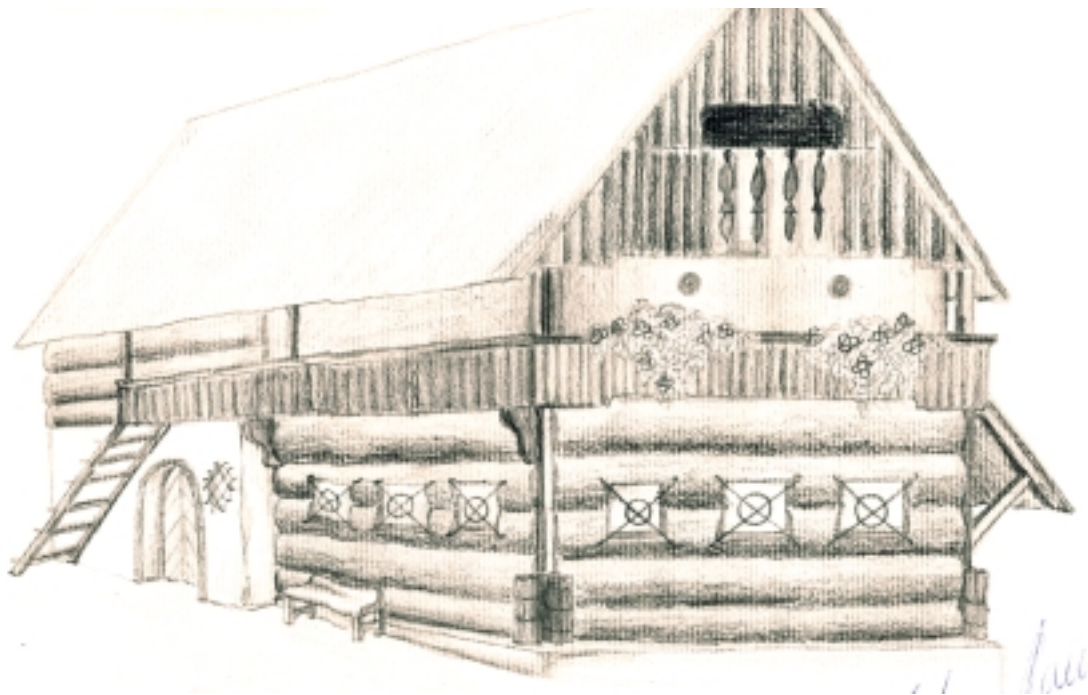
Ko smo se pozno jeseni podali na športni dan na Sv. Andreja nad Škofjo Loko, nas je pot vodila čez Karlovec in Puštal mimo hiše, ki je pritegnila našo pozornost. Z zanimanjem smo si ogledovali lesen gank in majhna okna. Ideja za raziskovanje je bila pred nami. Odkrili smo pravo bogastvo – Nacetovo hišo v Puštalu pri Šk. Loki. Kmalu smo lastnika prosili, da bi si jo smeli ogledati znotraj. Prijazno nas je sprejel, nam hišo pokazal in marsikaj zanimivega o njej povedal. Nad videnim smo bili navdušeni in takoj smo se odločili, da jo bomo skušali spoznati podrobno, kot nam bodo dopuščale možnosti.

Pri nastajanju naloge so svojo radovednost in ustvarjalnost pokazali mladi člani turističnega krožka:

Ana Hof	7.a
Katarina Mravlja	7.a
Lea Jerala	7.a
Jožica Benedik	7.c
Mateja Eržen	7.c
Tahira Ikanovič	7.c
Tamara Doberšek	7.c
Jana Potočnik	7.c
Anica Gortnar	7.c
Neža Jelenc	7.c
Katarina Tomažin	7.c
Urška Dolenc	6.c
Miha Ravnikar	8.bi

Delo je vodila in usmerjala mentorica Branka Svoljšak.

Fotografije je prispeval mentor fotografskega krožka gospod Janez Beguš za kar se mu zahvaljujemo.

Slika 1

PUŠTAL

Puštal je primestno gručasto naselje, na desnem bregu Poljanščice. Nad njim stoji na Hribcu (381m) majhna baročna cerkvica sv. Križa iz 18.stoletja z lepimi freskami ter oltarnimi slikami Janeza Šubica. S Hribca se odpira čudovit pogled na Šk. Loko z gradom. Pod seboj pa opazovalec vidi strnjeno naselje Puštal.

Nekoč je bilo to revno kajžarsko naselje, mimo pa je vodila prometna pot iz Ljubljane po dolini Sore v Poljansko dolino in naprej na Primorsko. Naselje je bilo predmestje Škofje Loke, danes pa je dejansko že del mesta. K naselju spada tudi nekdanji zaselek Hrastnica ob istoimenskem potoku.

Ko nas cesta pripelje v Puštal pred seboj najprej zagledamo mogočno zgradbo – Puštalski grad. Omenjen je že zelo zgodaj. V 13.stoletju ni bil več posest freisinških škofov. V njem je gospodarila družina puštalskih gospodov. Ti so z opravljanjem pomembnih javnih služb postali zelo pomembni. V 16.stol. je bil grad pomembno zbirališče protestantov. Puštalske gospode so v 17.stol. nasledili bogati Oblaki, ki so prišli iz Gorenje vasi. Trgovali so z železom, ter si leta 1688 pridobili plemiški naslov baronov Wolkenšpergov.

Za izvor imena Puštal je več razlag. Lahko je ime nastalo iz Burgstall – grajski hlev, navaja zgodovinar Pokorn. Blaznik utemeljuje nastanek imena iz Burgstelle – gradišče.

Ob Poljanščici je loško kopališče, pod njim pa slikovita stara brv. Z brvi je lep pogled na skupino hiš, ki s svojimi značilnostmi, posebno s številnimi okni kažejo na loško – cerkljanski tip hiše. Vas je bila celo svoja fara. Ljudje so se poleg poljedelstva ukvarjali še s pripravo različnih polizdelkov za obrtnike v mestu.

Naselje že dolgo nima več vaškega videza. Več je novih hiš. Obiskovalčevo pozornost pa pritegne hiša št.74, saj je ena redkih starih domačij, ki ima še ohranjen delno srednjeveški videz. To je tako imenovana Nacetova hiša na desnem bregu Poljanščice.

Slika 2

Slika 3 Nekoč je hiša imela št.6 (shranjena v hiši)

Slika 4 Severna stran Polenčeve hiše s hišno številko 74

LASTNIKI NACETOVE HIŠE

Nacetova hiša je v osnovi stara več kot petsto let. Je last ugledne družine Polenec. Lastništvo je prehajalo iz roda v rod. V njej sta se rodila ugledna Puštalca – operni pevec in režiser v sarajevski Operi Polde Polenec, ter znanstvenik, biolog, kulturni delavec in častni občan Šk. Loke dr. Anton Polenec. Po smrti njunih staršev je v hiši ostal le Polde. Trudil se je ohraniti vse kar se je dalo.

Sedanji lastnik je sin dr. Antona Polenca, gospod Tone Polenec, znani športni pilot in urednik revije Krila.

Ob obisku nas je prijazno povabil v hišo. Posebno za nas je zakuril krušno peč in "hišo" ogrel, da smo se udobno posedli na klop ob stari peči in prisluhnili njegovi pripovedi in spominom. Sam seveda ni odraščal v hiši, pač pa je v njej zgodnjo mladost preživel njegov oče.

Hiša je edina v Puštalu, ki po zaslugi skrbnih gospodarjev družine Polenec kljubuje sodobnemu času. Pomeni vez med srednjeveškim in današnjim časom.

Ime Nacetova hiša je dobila po prvem gospodarju Ignacu – Nacetu Homanu, ki je leta 1818 hišo kupil od premožne meščanke Elizabete Nastran – vidimo iz glavne zemljiške knjige (Zgodovinski arhiv Šk. Loka). Leta 1845 je hišo dobil v last Valentin Homan, kar je razvidno iz prisojila – serijo listin V hrani Zgodovinski arhiv.

Hiša je zgrajena kot alpska hiša z značilnostmi, ki so jih imele hiše na škofjeloško – cerkljanskem področju. To pomeni, da so v hiši združene značilnosti primorske in alpske gradnje.

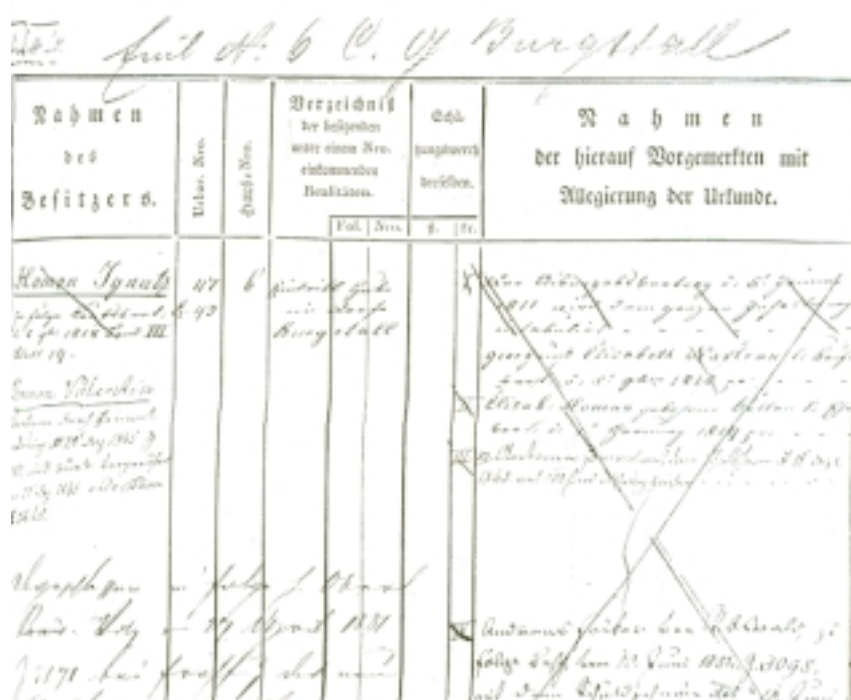
Na lesenem delu hiše je ob prihodu opaziti hišno številko 74, ki je novejša. Nekoč je imela hiša številko 6, ki je omenjena tudi v glavni zemljiški knjigi. Po odloku o razglasitvi Škofje Loke in širšega območja za kulturni spomenik je Nacetova ali tudi redkeje omenjeno Pepetova hiša, na parceli št. 13 spomeniško zavarovana.

Hiša je velika, čeprav na zunaj ne daje takega videza. Glede na krajevne razmere je bila vse do 20.stoletja med večjimi v vasi. V njej sta živeli največ dve družini, 6-7 ljudi. Družina je imela le nekaj hektarov zemlje. Redili so eno do dve kravi, telička, kokoši in svinje. Pomemben vir dodatnega zaslužka so bili obrt in kakšna priložnostna dela. Zato se z živinorejo prav intenzivno niso ukvarjali. Do leta 1907 so imeli v hiši gostilno, ki je imela velik pomen za ljudi, ki so prihajali s hribovja in Hrastnice v Šk. Loko. Ker so bili od hoje umazani in oblečeni v slaba oblačila, so s seboj prinesli boljša – tista za v mesto. V tej gostilni so se ustavili, odpočili, okrepčali in seveda preoblekli. Ponošeno obleko so shranili v hiši pri Nacetu in odšli po opravkih v mesto. Ko so se vračali so jo spet preoblekli. Ko še ni bilo mostu čez Poljanščico so v mesto lahko prišli edino z brodom. Tudi za to so poskrbeli v gostilni.

Do začetka tega stoletja so se pri hiši ukvarjali tudi z glavnikarstvom, oziroma s pripravo roževine za glavnikarje v mestu in drete za čevljarje. Glavnikarstvo je bilo ena pomembnejših obrti v Puštalu. Roževino je sredi 20.stol. izpodrinila plastika.

Slika 5 Polde Polenec – operni pevec in režiser je v hiši živel do l.1977 (slika shranjena v Polenčevi hiši)

Slika 6 Gospodstvo Puštal. Glavna zemljiška knjiga – Nacetova hiša, stara hišna št. 6

DOGODEK ZA DRUŽINO

Gospod Polenec se spominja, da oče zelo rad pove o lovu na žabe, ki je bil za družino poseben dogodek.

Visoka voda je žabe dvignila in jih naplavila na vrtu pod hišo. Tedaj se je začel lov. Žabji kraki so bili iskana specialiteta, posebno v postnem času, na krožnikih mestnih družin. Tako so Polenčevi žabje krake prodali premožnejšim meščanom, žabje koše pa pojedli doma.

Družina je na ta način dobila kakšen prepotreben dodaten dinar.

LOV PLAVJA

Tako so imenovali spravilo lesa iz reke Poljanščice, kadar je ta narasla. Ponavadi se je to zgodilo jeseni ali pa spomladi. Visoka voda je s seboj nanosila veliko različnega lesa. Nad jezom, ki je blizu Nacetove hiše se je ujel ob breg. Za domačine je bila to priložnost za pripravo kurjave.

Ker se niso ukvarjali z gozdarstvom, je bilo za Nacetovo družino to vedno pomembno delo, ki pa še zdaleč ni bilo lahko. Zahtevalo je veliko mero moči in previdnosti na razmočeni in naplavljeni rečni ravnici ob Poljanščici. Hitro je lahko komu zdrsnilo in že se je znašel v mrzli vodi.

To je dokaz kako so ljudje nekoč izkoristili vse kar jim je ponudila narava, a ob enem imeli do nje veliko spoštovanje.

TLORIS HIŠE IN RAZPOREDITEV PROSTOROV

Hiša je velika, čeprav na zunaj ne daje takega videza. Grajena je kot dvostanovanjska hiša – "ta mladi" spodaj, "ta stari" zgoraj. V osnovi je delno zidana nadstropna stavba s podolžnim tlorisom. Zidani del je bil po strokovnih ocenah zgrajen zagotovo že v srednjem veku in sicer iz kamna, verjetno nekje iz okolice. Zidani gospodarski del hiše je pomaknjen v breg. Nadstropje je leseno.

Streha je dvokapna. Sprva je imela slamnato streho s čopoma. Ko so leta 1908 opravili nekaj prezidav je streha ostala brez čopov in pokrita s cementnimi špičaki. Ko so hišo v zadnjih letih urejali in opravljali vzdrževalna dela so ponovno obnovili streho. Pokrili so jo s sivo opeko, ki je posnetek špičaka.

Slika 7 Dvokapna streha – pogled s severne strani

Tloris hiše je v osnovi tak kot so ga imele nekoč značilne alpske hiše. Po domnevah gospoda Polenca se je v sredini 18.stol. nekaj zgodilo. Ali je mogoče stara hiša postala premajhna, ali jo je celo prizadel požar? Dejstvo je, da je bila tedaj predelana. Dobila je značilni baročni videz, ki se od tedaj do danes ni spremenil. Sama osnova hiše pa je zanesljivo starejša. Nekateri kamniti deli dokazujejo, da je bila hiša zgrajena v času pozne gotike – 15.stol.

Pritličje sestavljajo zidana veža, črna kuhinja, lesena spodnja "hiša", kamra in "šija". Glavni vhod v vežo je z vzhodne strani, skozi močna lesena vrata. Narejena so iz deščic zloženih od levga in desnega roba proti sredini. Nad vrati je kamniti obok. Obok je iz kamna, ki se na zunanjih robovih kruši in dokazuje častitljivo starost. Vidno je še, da je bil obok včasih pobarvan. Vzhodna in severna fasada sta ohranjeni brez sprememb. Južno in zahodno pa so s prezidavami spreminjali. Pročelje na obeh straneh glavnega vhoda je trenutno pripravljeno na obnovo, zato je lepo vidna kamnita gradnja. Okno ob vhodu ima posebno lepo izdelano kovinsko mrežo.

Slika 8 Okno ob glavnem vhodu z zaščitno mrežo

Drugi vhod je s spodnje dvoriščne strani po stopnicah v črno kuhinjo. Prav tako s spodnje strani vodijo vhodi v gospodarske prostore – hlev, klet, žganjekuho in drvarnico. Do delne posodobitve bivalnih prostorov, ki jo je opravil Polde Polenec, je bilo na spodnji strani k stavbi prislonjeno tudi leseno stranišče na "štrbunk". Tako stranišče je ponavadi stalo ob gnojni jami. Imelo je leseno klop z okroglo odprtino za sedenje. Težko si je zamišljati taka stranišča pozimi v hudem mrazu in brez tekoče vode, a drugačnih pač na podeželju niso poznali.

Enak tloris kot v pritličju se ponovi tudi v nadstropju, le da sta zgornja "hiša" in kamra ali "štiblč" v primerjavi s pritličjem na nasprotni strani – obrnjeni sta proti jugu. Na tako razporeditev je vplivalo družinsko življenje. V pritličju je živel gospodar in njegova družina. Prostor v nadstropju pa so preužitkarski – za starše, ki so domačijo že prepustili mlademu gospodarju. Nadstropje z zunanje strani obdaja lesen gank, ki ga je hiša dobila ob prenovi v 18.stol.

Slika 9 Tloris spodnjih prostorov

Slika 10 Glavni vhod z vzhodne strani, kamniti obok z ostanki barve

Slika 11 Upodobitev Kristusa levo od vhoda.

ČRNA KUHINJA

Skozi glavni vhod vstopimo v dokaj prostorno a temačno, zidano vežo in črno kuhinjo, ki sta osrednji del pritličja. Veža je dokaj prostorna, a skromno opremljena. Levo navzdol vodijo stopnice v klet. Na desni je v steni vzdano majhno okence, ob steni pa stoji lesena marajna. Ima na desni večja vrata, na levi pa več manjših predalov. V njih je gospodinja hranila moko, ješprenj in drugo zrnje, na policah v marajni pa tudi posodo.

Slika 12 Lesena marajna, tlakovan pod v veži

Nasproti marajne je v steno vzdana nekoliko večja omara. V veži je več različnih tehtnic, ki so pritegnile našo pozornost. Ker je bila pri hiši gostilna so jih potrebovali za različne namene.

Slika 13 Vzdana lesena omara v veži

Slika 14 Obok ali "šipunk" povezuje vežo in črno kuhinjo

Slika 15 Kurišče za krušno peč in ognjišče za kuho

Slika 16 Kotel za pripravo hrane na trinožniku, zgoraj veriga za obešen kotel.

Slika 17 Kurišče za peč s prislonjenim pokrovom in zgoraj odprtino za vleko, ob strani lopar za vstavljanje kruha v peč.

Slika 18 S sajami obložene stene in velb črne kuhinje.

Po kamnitem tlaku vstopimo v črno kuhinjo, ki je bila nekoč pogosta v alpskem prostoru. Pojavila se je v času poznega srednjega veka. Pomenila je posodobitev stanovanjske kulture. Črna kuhinja je z vežo povezana z zidanim obokom, imenovanim šipovnik ali šipunk narečno. Beseda je popačenka iz nemškega imena za vrsto oboka Shifbogen.

Kuhinja je imenitno ohranjena in v njej še vedno zakurijo. Seveda ne za kuho temveč krušno peč, ki greje "hišo". Tla so za nekaj centimetrov v nižjem nivoju kot veža.

Črna kuhinja je zidana, kot je bil to sicer običaj, kar je po vsej verjetnosti tudi vpliv požarnega reda še iz časov Marije Terezije. Največ požarov se je zanetilo ravno v kuhinjah, kjer so se iskre lovile in preskakovale pod stropom. Strop je kamnit velban. Preko velba je pritrjenih več vzporednih od dima črnih palic, na katerih so sušili meso.

Kuhinja nikoli ni bila brez dima. Ta je izginjal sprva izpod oboka po vsem podstrešju, skozi okna in vrata. Kasneje so dozidali tudi dimnike. Prostor je precej velik, z vso opremo, ki je sodila k črni kuhinji. Seveda že dolgo ni več v uporabi, ker so leta 1908 prezidali kamro in dozidali zraven majhno novo in sodobnejšo kuhinjo po meri časa. Ima vzdan štedilnik na drva, kot so prišli tedaj v modo – je eden najstarejših Merkurjevih štedilnikov na drva, s kotličem za ogrevanje vode.

Oprema črne kuhinje je bila skromna. Ob steni nasproti ognjišča stoji manjša lesena omara z zamreženimi vrati, ki so hrano varovala pred muhami in drugim mrčesem. Sklede in krožnike so shranjevali v sklednikih. Za shranjevanje in odtekanje žlic in vilic je na steni visel žličnik. Mize v črni kuhinji nikoli ni bilo, pač pa je v steno vzdana posebna polica. Nanjo je gospodinja postavljala sklede in drugo. Kuhali so na odprtem ognjišču v kotlu na podstavku, ali pa je kotel visel na verigi. Na njej je poseben kavelj, imenovan cigan. Kotel je bil premakljiv po višini. Meso so spekli v posebni posodi - neke vrste kozici postavljeni na trinožniku. Kuhali pa so tudi v peči – zaprtem ognjišču. Peč je bilo treba najprej zakuriti, da se je ogrel prostor v peči. Potem so spekli kruh ali dušili jedi. Peka kruha je bila zelo zahtevna, saj je peč morala imeti ravno pravšnjo temperaturo. Za to pa je morala gospodinja imeti zelo dober občutek, sicer se je kruh zažgal. Sedanji lastniki so že poskušali speči kruh v njej, a so imeli prav s temperaturo nekaj težav. Peč ima

kurišče, ki se zapre s pokrovom, nišo za žerjavico in prostor pred ustjem peči, ki služi za odlaganje raznih stvari

Nujno je bilo v kuhinji potrebno orodje za kurjenje in kuho v peči. Burkle so na dolgem lesenem ročaju različnih velikosti. Uporabljali so jih za polaganje loncev v peč in iz nje. Za premikanje težkih trebušastih loncev ali piskrov, ki so bili običajno spodaj ožji, je bil potreben valj. Lopar je služil za polaganje potice ali kruha v peč. Lisičja metla pa za čiščenje žerjavice. S pokrovom so pokrili ognjišče, da je dlje in močnejše gorelo. Na tleh so še druge večje posode, zraven pa še nepogrešljive sekire in seveda "knala" za sekanje drv in trsk.

Taka kuhinja ni bila bivalna. V njej se je v glavnem zadrževala gospodinja pri kuhi in kurjenju peči. Gospodinja je imela slabe pogoje za delo. Vedno je bila izpostavljena prepihu z ene strani, z druge strani, pri ognju pa je bilo

vedno vroče. Hrano je pripravljala na odprtem ognjišču, v kotlu in kozicah, pa tudi v peči. V prostoru je bilo veliko dima. Vse je bilo zavito v saje, ki so včasih padale od sten in stropa. Z njimi je na debelo prekrit strop, ki je ves črn, saj se od ognjišča nabirata že preko 250 let saje in dim, smola pa je naredila nekakšno izolacijsko oblogo. Od časa do časa s stropa kapne kakšna rumenorjava kapljica. Posebno ob južnem vremenu je močnejše kapalo s sten in oboka. Seveda se nad tem nekoč ni nihče pritoževal, ker je bila taka že stara navada.

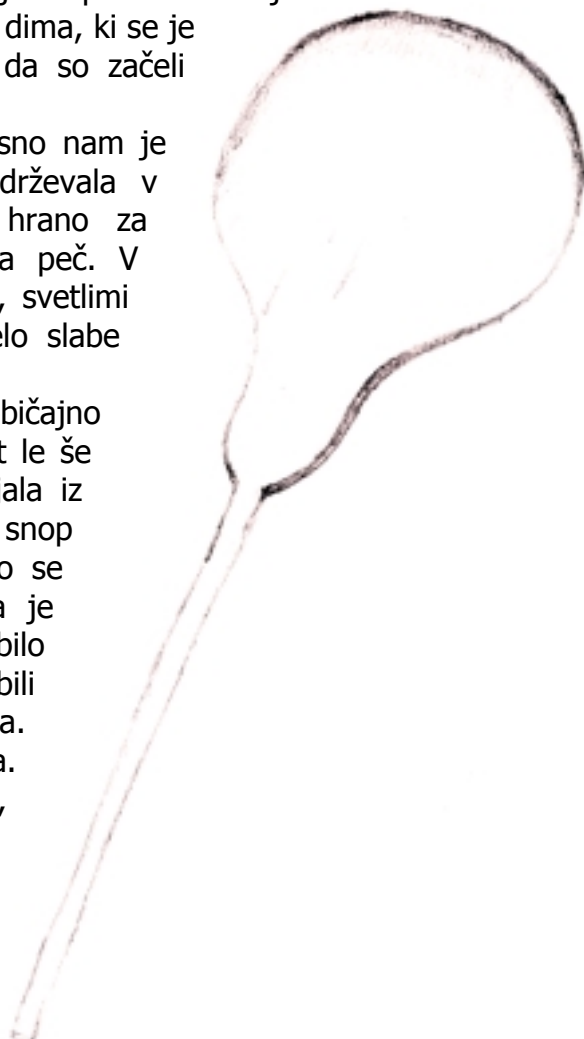
Kaj pa oskrba z vodo, nas je zanimalo? Vodovoda vse do leta 1950 ni bilo v Puštalu. Do tedaj so se umivali v lesenih škafih kar v veži. Vaščani so hodili po vodo že od nekdaj k studencu v bližino izliva Hrastrnice v Poljanščico. Perilo so gospodinje hodile prati na jez ob Poljanščici. Obe razdalji sta danes za kratek sprehod, brez bremen težkih škafov in veder, ki si jih težko predstavljamo.

GOSPODINJA NEKOČ IN DANES

Ko smo si ogledovali črno kuhinjo in peč v kateri je gorelo, so se nam zavihali nosovi od dima, ki se je ujel v prostor. Nekateri so motili, da so začeli pokašljevati.

Pomislili smo na gospodinjo. Jasno nam je bilo, da se je v črni kuhinji zadrževala v glavnem le ona. Pripravljala je hrano za družino, kuhala za živino in kurila peč. V primerjavi z današnjimi prostornimi, svetlimi in udobnimi kuhinjami je imela zelo slabe pogoje za delo.

Prostor je bil temačen – oken običajno ni bilo, stene in strop so temačnost le še poudarjali. Edina svetloba je prihajala iz peči in kurišča pod kotlom. Kakšen snop svetlobe jo je osvetil tudi kadar so se odprla vhodna vrata. Izpostavljena je bila stalnemu prepihu. Pri ognju je bilo vroče. Pogoji v prostoru so bili nezdravi. V njem je bilo veliko dima. Nad tem se gospodinja ni pritoževala. Navajena je bila priprave drv, čiščenja pepela, prestavljanja piskrov, priprave in vzdrževanja ognja in žerjavice od ranega jutra do poznega večera. V kuhinji je

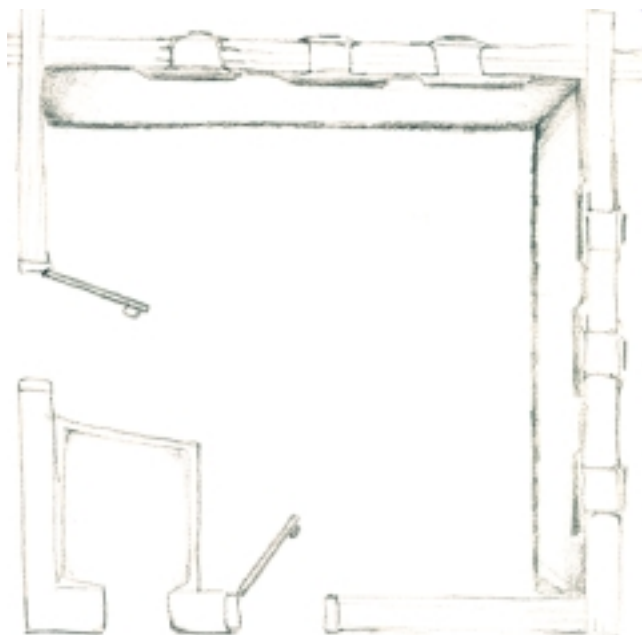
nujna voda. Ker je vodovod šele pridobitev iz sredine tega stoletja si ni predstavljala kako bi odprla pipo in natočila vode. Prinašala jo je iz bližnjega studenca, tudi po večkrat na dan. Delo so ji olajšali otroci, ki so prinesli drv, vode in postorili še to in ono. V trgovino ni hodila pogosto, saj so doma večino potrebnega pridelali in izdelali sami.

V takih razmerah ni bilo mogoče imeti prtov in zaves, pa tudi cvetja v kuhinji ni bilo. Kljub temu je gospodinja dom polepšala drugje. Cvetje je krasilo leseni gank okrog hiše. Skrbno je uredila "hišo", zlasti ob cerkvenih in družinskih praznikih. Poskrbela je, da so bili vsi v družini čisti, pozašiti, da so šli k maši v urejeni in zlikani obleki,... Le kdaj se je imela čas odpočiti?

HIŠA – VEČNAMENSKI PROSTOR

Osrednji bivalni prostor v kmečkih stavbah je vedno bila "hiša" in tako je tudi pri Polenčevih. V njej so potekale bivalne, prehranjevalne, gospodarske, družabne in duhovne vloge družine. Zato je "hiša" največji in najtoplejši prostor v domačiji. V neki meri bi jo po funkciji celo lahko primerjali z današnjo dnevno sobo. Seveda pa jo ne moremo primerjati po opremi in razporeditvi te opreme. Ker je v Nacetovi domačiji živela družina s starimi starši, imamo možnost videti dve "hiši" – "spodnjo hišo" in "zgornjo hišo". Obe sta v celoti dobro ohranjeni. V njih vidimo številne zanimive ohranjene predmete, ki pričajo o bivalni kulturi ljudi večih rodov.

"Spodnja hiša" je velika za tedanje čase in je služila gostilniškemu namenu do leta 1908. Morda je bil to razlog za nastanek nadstropja. Pogosto so v njej opravljali različna dela povezana z domačo obrtjo, še posebno v temačnem zimskem času. V "hiši" zato stoji lepo ohranjen kolovrat za pripravo drete in motovilo.

Slika 19

Slika 20 Kolovrat, motovilo, nizek stol in zibelka

Slika 21 Poslikana skrinja z letnico 1818 in kavnim mlinčkom (ohranjeno v Polenčevi hiši)

“Hiša” je lesen prostor, kvadratne oblike. Vanj vstopimo skozi lesena vrata, ki imajo zanimivo staro zapiralo in kljuko. Pod je lesen - deske, a kljub letom lepo ohranjen. Skrbna gospodinja je lesen pod redno konec tedna ribala in tako vzdrževala čistočo v “hiši”. Od tal seva hlad, posebno, če “hiša” dalj časa ni bila ogrevana. Najpomembnejši del “hiše” je kmečka peč v kotu za vrati. Postavljena je iz zelenih, zelo starih pečnic z bogatim motivom. Peč je bila potrebna obnove, kajti še vedno je glavni vir ogrevanja v hiši. Pred kratkim je bila obnovljena v svoji prvotni obliki in videzu. Okrog peči je lesena klop z naslonom, ki je lepo izrezljan. Prav tako je lesena klop tudi ob obeh zunanjih stenah.

Slika 22 Vrata v "hišo" z zanimivo oblikovanim zapiralom.

Slika 23 Peč je častitljive starosti, okrog lesena klop – posebnost je naslon. Pod klopjo je polica za odlaganje stvari. Levo ob peči kamniti možnarji, desno svečniki.

Slika 24 Stara miza, leseno kladivo za trenje orehov in luknjica za vstavljanje orehov.

Nasproti peči – diagonalno stoji stara lesena miza, verjetno iz hruškovega lesa. Miza je kvadratne oblike. Predstavlja pa poleg peči drugo pomembno točko v "hiši". Mize sicer pri revnih kmetijah niso bile običajne. Tu pa je bila pri hiši tudi gostilna. Miza ima masivne izrezljane noge, spodaj povezane z deskami za noge. Prav tako je pod ploščo predal. Nekoliko ob robu plošče je vdolbinica, ki je bila namensko narejena za trenje orehov. Ti so bili na mizi v peharju tudi ob našem obisku. Poleg pa zanimivo staro leseno kladivo, prav tako namenjeno orehom.

Ob mizi je na eni strani kratka prestavljiva klop brez naslonjala. Narejena je preprosto iz deske s štirimi luknjami v katere so zabite paličaste noge. Take klopi so izdelali običajno doma. Na drugi strani mize je stol, z okrašenim naslonjalom. V zgornjem delu naslonjala je izžagano srce, ki rabi za ročaj ob premikanju stolov. V prostoru je še nekaj podobnih stolov, a so različnih velikosti, ker so služili različnim namenom. Gospodinja je na mizo prinašala hrano iz kuhinje v lončenih skledah. Pri mizi je imel vsak določen prostor.

Nad mizo je nepogrešljiv "bogkov kot", kjer je obešen križ. Pod njim je polica na katero so ob božiču postavili jaslice. Na obeh straneh križa je nekaj nabožnih slik na steklu. Tako kot v lepo izrezljanih naslonjalih stolov, klopi in bogatih pečnicah se tudi v slikah na steklo kaže smisel in želja domačih urediti prijeten in topel dom.

Slika 25 Bogkov kot s slikami na steklo.

Slika 26 Bogkov kot s polico za jaslice.

Zelo lepa in še vedno delujoča je stenska ura z nihalom. Včasih so mu rekli "kembelj". Uro je običajno vsak dan navil gospodar s potegom nihala. Za uro je značilno, da gre še danes dokaj točno.

Strop v "hiši" je iz smrekovega lesa in ima zelo lepo izrezljan tram prečnik, ki je iz kostanja, na njem pa je vrezana letnica 1755. V tem času je bilo postavljeno pritličje in verjetno tudi nadstropje. Sklepajo, da je vezavo lesa opravil isti mojster. Če že ne istočasno pa v kratkem časovnem razmaku. Tudi nosilni tramovi so izrezljani. Strop je v celoti zelo lepo ohranjen. Lastnik nas je posebej opozoril na natančno izdelavo, saj med tramovi ni špranje v katero bi lahko potisnili šivanko. Nikjer ni opaziti kakršnihkoli luknjic, ki bi pričale o škodljivih malih naseljencih. Gospod Tone Polenec nas je posebej opozoril na dim, ki ima pomembno vlogo v lesenih stavbah. Je namreč zaščita pred zajedalci. Dim je bil skozi stoletja reden spremljevalec življenja v hiši sploh. Prevzel je vse lesene dele in predmete ter opravil naravno zaščito lesa pred škodljivci.

Slika 27 Tram prečnik je dobro ohranjen, ima letnico 1755.

Slika 28 V "hiši" sklednik z modelom za potico in lončenimi skledami. Na skledniku večja in manjša oljenka, na steni stari ključi. Možnar in svečnik na omari. Izrezljani tramovi stropa (Polenčeva hiša)

V prostor prihaja svetloba skozi več majhnih okenc – po tri na vzhodni in severni strani. Velika so 45 x 45 cm. Taka kot so danes je hiša dobila sredi 18.stoletja. To so renesančna okenca "z zapahi na smuk". To pomeni, da imajo pomična lesena odpirala. Na oknih je tanko steklo, kar se čuti posebno pozimi. Da so pozimi prostor čim boljše zavarovali pred mrazom so odpirala zaprli. Okna so zunaj zavarovana s kovanim okenskim križem, ki bi nepovabljenemu gostu preprečil vstop. Okno na zahodni strani so v celoti zaprli z lesom, ko so k hiši v 18.stol. dozidali majhno kamrico. A obris nekdanjega okna še prepoznamo. Po nekaterih najdbah ostankov vitražev gospod Polenec sklepa, da so bila nekoč okna tako tudi izdelana. Na ta način so lahko porabili vse, tudi majhne koščke stekla, ki je bilo včasih zelo dragoceno. Okna podobna spodnjim vidimo tudi v nadstropju, le da imajo namesto kovanega križa za zaščito pred vsiljivci kovan klin vgrajen v spodnji del okenskega okvira.

Iz "hiše" nam pogled seže v majhno kamro, ki je bila prizidana okrog leta 1905. V njej je prostora le za posteljo in včasih zibelko.

Slika 29 Okno z zunanje strani s križem.

Slika 30 Okno na " smuk" z notranje strani.

SLIKE NA STEKLO

Slike na steklo so bile posebno na Gorenjskem del bogate ljudske ustvarjalnosti, dodane bogkovemu kotu in namenjene predvsem kmetu. V Selški dolini so bili doma pravi ljudski umetniki slikanja na steklo, zato ni čudno, da v loški okolici vidimo še zelo veliko slik. V njih je vidna živopisana oblika, ki jo je človek sprejemal neposredno. Slike niso bile le barvit okras

notranjščine doma, temveč so ga na slikah upodobljeni svetniki varovali. Ob bogkovem kotu so domači iskali pomoč v nesreči in bolezni, ter oporo v molitvah.

Slika 31 Bogkov kot v zgornji hiši.

NAJ DANES OBJAME PRETEKLOST

V "hiši" je cela vrsta zanimivih starih, pravih muzejskih predmetov. Vsi so hišna last. Ko jih človek vidi se mu zdi kot, da so bili stoletja nekje varno skriti. Le na ta način so se lahko ohranili nepoškodovani. Celo več. Vsak predmet je mogoče še vedno uporabiti za svoj namen.

Ko nekaj časa tako sedimo in jih opazujemo v soju svetlobe, ki prihaja skozi majhna okenca na smuk, si v domišljiji, če jo le premoremo nekaj, lahko predstavljamo življenej družine pred dvesto in več leti. Skrb gospodinje za red, njena varčnost in delavnost so ob dobrem gospodarju pripomogli k tako ohranjeni opremi. Vsaka stvar na svojem mestu priča o času, ki se vedno bolj oddaljuje. Brez truda po ohranitvi opreme pa bi bil že pozabljen.

V kotu stoji star kolovrat in motovilo. H kolovratu sodi nekoliko nižji lesen stol od običajnih. Ima izrezljano naslonjalo.

Prav tako zanimanje zbudi star šivalni stroj na nožni pogon znamke J. JAX iz okrog leta 1904, izdelan v Linzu. Gospa Polenčeva je ne tako davno tega uspela dobiti naslov tovarne in poslali so ji še rezervni del. Šivalni stroj deluje.

Za trenje semen in orehov so uporabljali možnarje. Kar nekaj različnih je v "hiši". Na dva kamnita, različnih velikosti je lastnik še posebno ponosen. Zanesljivo sta zelo stara, saj podobnih v okolici ne vidimo.

Ob steni stoji velika lesena skrinja, ki je včasih nadomeščala omare. V skrinjo je gospodinja shranila posteljnino, prte, platno in tudi obleko. Je lepo poslikana, kar je bil včasih običaj za skrinjo iz nevestine bale, ki jo je prinesla k hiši.

Na skrinji stoji kavni mlinček. Ob njej pa zibelka. Na njej je vidna ohranjena poslikava. Ko je dojenček zrasel v malčka je zibelko prepustil mlajšemu bratcu ali sestrici, sam pa se je preselil na klop ob peči ali pa k staršem.

SVETLOBA

Svetloba je nepogrešljiv spremljevalec človeka v dobrem in slabem. V različnih obdobjih preteklosti je na različne načine poskrbel, da si je razsvetlil prostore in jim vdihnil življenje.

V "hiši" je ohranjenih več različnih pripomočkov za razsvetljavo. Ob vratih na polici stojita dve oljenki, večja in manjša. Oljenke so nadomestile precej nevarne trske, zaradi katerih je pogosto prišlo do požarov. V 18. stoletju je bila zato uporaba trsk prepovedana. Razširile so se oljenke. Zanje so lahko uporabili neuporabno mast, loj ali različno olje, piše Kotnik.

Preprost svečnik je služil za prenašanje luči po hiši. Ogledamo pa si lahko tudi petrolejke – steklena posoda s petrolejem, trakom, ki se je namočil v

petrolej in steklen kozarec na vrhu. Nekoč so si zagotovo svetili še s trskami saj na podstrehi stoji "osel" – oblič za vpenjanje trsk, ki so jih gladili in oblikovali za čelešnik.

V črni kuhinji na stropu visi laterna, kot so jih nekoč imeli furmani na vozovih.

Električno napeljavo je domačija dobila leta 1926 in sicer iz materiala, ki je ostal od električne napeljave po Poljanski dolini. Tedaj je v hiši svetila le ena žarnica. Danes je v hiši električna napeljava popolnoma obnovljena. Kljub nujni obnovi pa niso dodajali večjih in močnejših ali pa sodobnih svetil, ki se v prostore nebi podali.

Slika 32 Zanimiva stara svetilka.

Levo iz črne kuhinje vodijo vrata v poseben prostor, ki so ga imenovali "šija". Služil je za shranjevanje hrane. Verjetno so v njem pripravljali tudi repo in zelje za kisanje v velikih lesenih čebrih. Repa in zelje sta bili pogosta hrana na mizi kmečkih ljudi. Veliki leseni čebri so še ohranjeni. Prav tako tudi leseni ribežni – strgala različnih velikosti . Šija danes služi za spravilo različnega ohranjenega orodja, brez katerega gospodar pri hiši ni mogel. Večino stvari je naredil doma sam.

Slika 33 Strgalo – ribežen za zelje in repo

Slika 34 Različno orodje.

Slika 35 Lesene vile

Slika 36 Zanimivi stari tehtnici (hrani Polenčeva hiša)

“Šija” je v resnici velik muzej v mračnem prostoru pomaknjenem v breg. Opazovalcu se tu zgodi, da marsikateri predmet lahko celo spregleda. Tako se je zgodilo tudi nam, a na srečo je bilo nas krožkarjev več in si je vsak zapomnil nekaj predmetov, ki so bili neobičajni ali nam nepoznani. Ob koncu smo lahko le skupaj našteli kar se jih je dalo čim več. A še zdaleč ne vseh.

Ob steni stoji več velikih lesenih vil za spravilo sena. Na polici so različno velike lončene posode in modeli za potico. Pa star likalnik na žerjavico. Prslonjeni ob steno so različno velike burklje, lopar in omelo. V temačnem kotu so od ognja in dima ožgani kotli in verige na katerih so viseli nad ognjiščem.

Slika 37 Likalnik na žerjavico (hrani Polenčeva hiša)

NADSTROPJE

Da je hiša zelo razgibana in prostorna se potrjuje ob ogledu prostorov v nadstropju, kamor pridemo po ozkih, temačnih, lesenih stopnicah. Družina je tudi tukaj imela manjšo črno kuhinjo. Pod ima tlakovan s klanim kamnom, verjetno kar iz bližine ob Sori. Prvič smo lahko videli velb spodnje črne kuhinje od zgoraj in predstavljamo si kako so velb gradili.

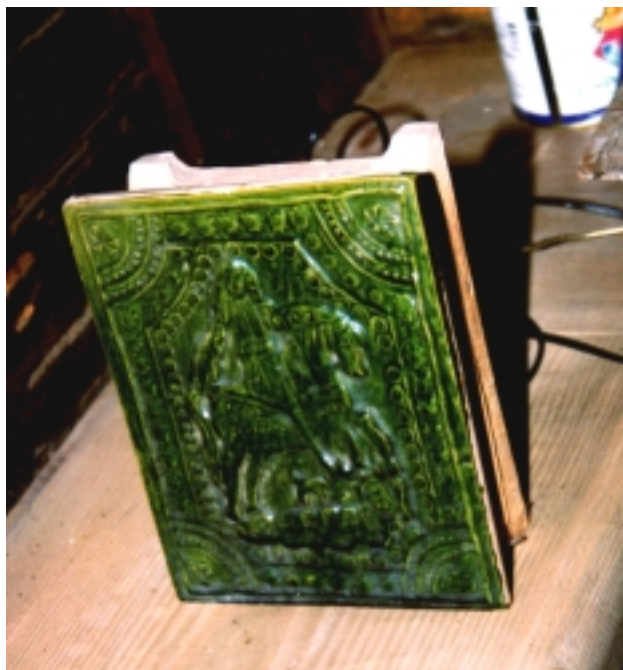
Slika 38 Velb črne kuhinje z zgornje strani iz kamna, delno se vidi dimnik, poleg so stopnice na podstreho.

Ko skozi lesena vrata vstopimi v zgornjo "hišo" imamo sprva občutek, da smo v že znanem prostoru. Razporeditev je enaka kot spodaj le, da "hiša" gleda proti jugu. Imamo občutek, da je svetlejša. Za vrati je imenitna zelo stara krušna peč. Postavljena je iz zelenih pečnic. Zaradi požarne varnosti jo je bilo nujno treba obnoviti. Pri obnovi so na eni od pečnic našli letnico 1417, kar potrjuje, da hiša sodi v 15.stoletje – posebno njen osrednji zidani del iz klanega kamna. Po dosedanjih Sedejevih ocenah naj bi izviral iz 16.stol.Letnica 1417 pa dokazuje, da je starejša, kot so ocenjevali doslej.

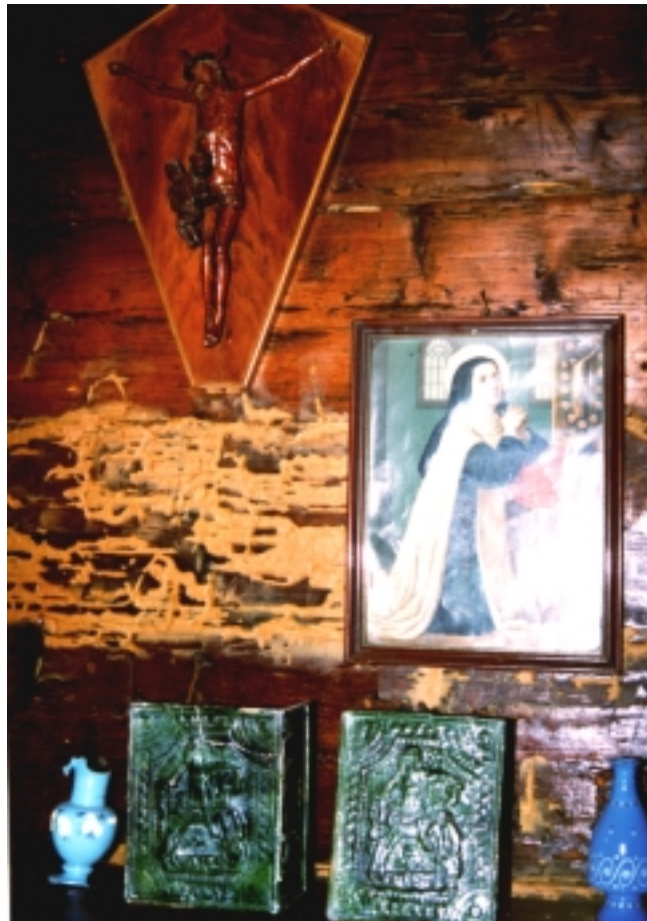

Slika 39 Obnovljena peč v zgornji "hiši", zgornji del še iz starih pečnic.

Lastnik hiše se je obnove peči, lotil strokovno in s sodelovanjem Zavoda za spomeniško varstvo. Zgornji del peči so obnovili s starimi pečnicami, spodnje pa so bile v tako slabem stanju, da je pečar, specialist iz Ljubljane izdelal popolnoma enake odlitke s katerimi so peč uspešno obnovili. Pečnice so posebnost tudi zaradi posvetnega motiva, to je konjenik ali nekakšen vojščak. Po mnenju strokovnjakov je to verjetno najstarejši znan motiv.

Slika 40 Pečnica z vojščakom – nova (ohranjeno v Polenčevi hiši)

Slika 41 Stari pečnici – original (ohranjeni v Polenčevi hiši)

Zanimiva dokaj nizka vrata za današnje razmere vodijo v majhno kamro, ki je bila namenjena le počitku in ima posteljo. V "hiši" je zibelka, ki je nekoč gotovo stala tudi v kamri.

Slika 42 Nizka lesena vrata v "štiblč"

Nasproti peči je kmečka miza, ob steni okrog in okrog lesena, danes obnovljena klop. V kotu nad mizo je urejen bogkov kot, ki ga je obnovil sedanji lastnik. Stene krasi nekaj slik. Med njimi je posebnost, na katero nas je opozoril gospod Polenec. To je slika Nacetove hiše, slikarja Guida Birolle iz leta 1888. Prostor ima staro leseno skrinjo, ki ni tako imenitno poslikana, kot tista v spodnji "hiši". Zanimiva je svetilka kakršne doslej še nismo videli.

Slika 43 Nacetova hiša, slika Guida Birolle iz leta 1888.

Iz prvega nadstropja vodijo vrata na gank. Levo od stopnic pa pridemo v kaščo, kjer so hranili različno zrnje, semena in orehe. Posebnost je pod, ki mu pravijo "jenštrle". Narejen je iz malte in slame, čeprav na prvi pogled daje vtis betonske plošče. Tu so skladiščili slamo s katero je bila streha nekoč pokrita. Opazili smo stare lesene smuči in krplje, verjetno nekje iz obdobja med obema vojnoma. Na steni visijo lesena kolesa vozov. Sredi je lesena "osla" – priprava za oblanje lesa. Manjši oblič za glajenje in obdelovanje lesa visi tudi na steni. Nasproti vodijo na podstrešje, ki ni veliko preproste lesene stopnice, nekoliko, podobne lestvi. Na podstrehi so odložili različne stvari, ki so se rabile občasno.

Na vsakem koraku sploh se srečamo z lesom in orodjem za obdelovanje in vzdrževanje lesa. Tovrstni pripomočki so bili nepogrešljivi. Ohranjena je tudi večja skrinja, ki ni okrašena in je služila za shranjevanje pridelkov in živeža. Iz kašče se skozi majhne oblikovane odprtine vidi okolico. Pogled seže na sosednje obnovljene hiše in to nas šele postavi spet v današnji čas. Radovedno se še enkrat ozremo naokrog, da bi si dobro vtisnili v spomin prav vse podrobnosti, nato se odpravimo v pritličje. Ponovno se nosovi navzamejo dima v črni kuhinji, zato odpremo vrata, ki vodijo v spodnje gospodarske prostore.

Slika 44 Lesene stopnice v zgornjo "hišo".

Slika 45 Osla za vpenjanje in oblanje lesa

Z zahodne strani je ob hiši drvarnica, kjer je imela gospodinja vsak trenutek pripravljena drva. Na vrtu je lesena lopa ali šupa za spravilo raznih kmetijskih pripomočkov.

Spodaj so vhodi v gospodarske prostore. Zanimiva je vinska klet, z lesenimi sodi. Zapira se s širokimi lesenimi vrati iz dveh pregibnih polovic. Prostor je zidan in zelo hladen, kar je bilo nujno, da je služil svojemu namenu. Iz vinske kleti je gospodar prinesel vino po kamnitih stopnicah, ki so delno obnovljene, gostom v "hišo". Izhod pa je bil tudi na vrt in v ostale gospodarske prostore, skozi manjši zelo hladen prostor. Danes bi mu lahko rekli veža. V njej je zelo prijetno posedeti ob vročih poletnih dnevih. Zato so v njej uredili kotiček z mizo, po tleh so položili navadno opeko.

Prav nad vrati so ozke lesene stopnice v spodnjo črno kuhinjo. Z vrta vstopimi tudi v hlev, ki ga je Polde Polenec prezidal, ker se je smrad širil v zgornje prostore. Kljub temu, da je skušal ohraniti čim več pristnega pri hiši, so mu potrebe in sodobnejši čas narekovali nekaj sprememb. Prizidal je prostor za žganjekuho in kopalnico. V hiši je živel sam do smrti – leta 1977.

Slika 46 Veliki sodi v vinski kleti.

Slika 47 Vrata v vinsko klet.

Slika 48 Stopnice iz veže v klet.

Slika 49 Stopnice z dvorišča v spodnjo hišo.

Slika 50 Z zahodne strani je vhod v hlev in žganjekuho

Slika 51 Nekoč je bilo spodaj prslonjeno stranišče na "štrbunk"

KAJ PA PRIHODNOST NACETOVE HIŠE?

Hiša je kulturno zgodovinska posebnost širše okolice Škofje Loke. V marsičem je podobna kmečkim alpskim hišam iz preteklosti. A ima tudi celo vrsto posebnosti, ki so zbudile našo radovednost.

Čudili smo se njeni prostornosti in razgibanosti. Prevzeli so nas številni ohranjeni predmeti.

Črno kuhinjo smo si doslej ogledali le v kakšni spominski hiši naših pesnikov in pisateljev. Zato smo dobili predstavo, da so le še tam. V Nacetovi hiši sta čudovito ohranjeni kar dve – večja spodnja in manjša zgornja.

V hiši prevladuje les in kamen, ki se lepo dopolnjujeta. V bivalnih prostorih daje toplino in domačnost les, kjer je bilo praktično potrebno pa daje hlad kamen. Stavba je trdno grajena, kot da bi jo postavili za večno. Seveda je bil trden dom tudi varen. Vanj so se vsi radi vračali.

Ohranjenim predmetom težko rečemo muzejski, kar na prvi pogled so. Ob množici sodobnih električnih pripomočkov so ostali pozabljeni, čeprav je večina še uporabnih. Kdo ve koliko ur dela so opravili v rokah pridne gospodinje in gospodarja ? Koliko je bilo ob tem prijetnih doživetij in skrbi ? Ljudje so z njimi obvladali spretnosti, ki so že pozabljene.

Končno je tudi Polenčeva hiša spominska. Vse v njej zgovorno potrjuje, da so tu živeli skrbni ljudje, ki so cenili in varovali prav vse. Cenili so dediščino, ki so jo podedovali od svojih prednikov, kot jo ceni in spoštuje gospod Tone Polenec. Kljub temu, da hiša ne služi svojemu namenu skuša preprečiti njen propad. Najhujšemu sovražniku, vlagi kljubuje tako, da redno zakuri peč. Kot pravi sam, dim in toplota les konzervirata na svoj način. To mu dobro uspeva. Pogoji za predstavitev življenja nekoč so tu res odlični. To pa je tudi izziv.

Iz preteklosti za sedanost in prihodnost, bi bilo naše geslo.

SLOVARČEK BESED

ŠPIČAK – vrsta opeke

HIŠA – glavni stanovanjski prostor v kmečki hiši

ŠIJA – prostor poleg črne kuhinje za shranjevanje iz vrbovega šibja pleten in ometan obok nad ognjiščem v črni kuhinji; (Slovar SKJ)

STRANIŠČE NA ŠTRBUNK – suho stranišče (Slovar SKJ)

ŠTIBELC – manjša soba z vhodom iz glavnega stanovanjskega prostora v kmečki hiši, ki je običajno služila za spanje (Slovar SKJ)

KAMRA – manjša soba v kmečki hiši za spanje

PREUŽITEK – v kmečkem okolju zagotovljena pravica do stanovanja in hrane v hiši ob spremembi lastnika

MARAJNA – lesena omara nekoč v kmečkih hišah za shranjevanje živil

VELB – obok

ŠIPUNK – obok, beseda nastala iz nemškega izraza za obok

SKLEDNIK – kos pohištva v kmečki hiši za shranjevanje skled

CIGAN – ljudski izraz za kovinski kavelj na verigi

BURKLE – orodje za premikanje loncev v kmečki peči

KNALA – lesen podstavek (štor) za sekanje drv

MOŽNAR – močna navadno kovinska posoda z zaokroženim dnom za drobljenje raznih zrn

KEMBELJ – podolgovat, proti koncu odebeljen kovinski predmet, gibljivo pritrjen

PREČNIK – prečno nameščen tram ali drog

OLJENKA – svetilka na olje

PEČNICA – plošča iz žgane gline za zunanje stene peči

JENŠTRLE – tlak iz apna in peska ali slame

Viri :

gospod Tone Polenec, Puštal 74
Loški muzej Šk. Loka – etnološka zbirka
Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota Šk. Loka
Oddelek za okolje in prostor Šk. Loka

Literatura :

Krajevni leksikon Slovenije; geslo Puštal
Gorenjski glas, Nacetova hiša..., 2.2.1999
- Slovenski etnograf, letnik XXXIII – XXXIV ; O življenju in kulturi
večinskega prebivalstva na Slovenskem v 19.stol.